موہم اجرای میراث است ظالم وخائن وغادر ودروغگو باشند پس حضرت ابوبکر نیز باعتقاد شما دروغگو وظالم وخائن وغدار باشند وخدا میداند که ایشان صادق وبار وراشد وتابع حق بودند وہمچنین من نیز باعتقاد شما ظالم وغدار وخائن ودروغگو باشم زیراکه ما ہمه یعنی حضرت علی وحضرت ابوبکر ومن در منع از تقسیم واجراء میراث شریکیم وبجہتے که شما ہمه میدانید متمسکیم وآن حدیث قابل تاویل وتحریف نیست والاحضرت خاتون چرا تاویل آن نمیفرمودند پس معلوم شد که این کلام حضرت عمر محض برای شنوانیدن حضرت عباس بود تا از حضرت علی نالش ننمایند ومنازعت نکنند چنانچه ہمین واقع شد که من بعد آن متروکه ہمه دردست حضرت علی ماند وحضرت عباس را در ان دخل نشد تا آنکه مروان برای خود اقطاع نمود ودر لغت عرب بسا اوقات دوکس را در کارے شریک میکنند ومنظور یک کس می باشد در کلام الله واقع است یا معشر الجن والانس الم یاتکم رسل منکم حال آنکه رسولان از جن نیامده بلکه از انس آمده اند فقط ونیز در کلام الله واقع است یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان حال آنکه مروارید ومرجان از دریای شور مے برآیند نه از دریاے شیرین ودر روایت سوم که در معارج النبوة است منسوب به کتاب معتبر نیست والفاظ او نیز خلاف لغت قدیمه اند وبر تقدیریکه روایت آن صحیح باشد مخالف مذہب امامیه است چه ازان روایت صریح معلوم میشود که آن قریه نه میراث بود نه ہبه بلکه وقف بود وہمین است مذہب اہل سنت که نزد ایشان متروکه آنحضرت ہمه وقف بود وواقف کننده ہرگاه وفات نماید وازطرف خود کسے را از اولاد یا عصبات متولی وقف نه سازد تولیت وقف بوالی آفاق تعلق میگیرد نه به موقوف علیه چنانچه در فتاوی عالمگیری مذکورست وانکان الواقف میتا فوصیه اولی من القاضی فان لم یکن اوصی الی احد فالرای فی ذلک الی القاضی انتهی پس این روایت که در معارج است مؤید مذہب اہل سنت است ومخالف مذہب امامیه فرق اینقدرست که نزد اہل سنت بر جمیع اہل بیت وقف بود وحضرت خاتون وازواج مطہرات ومحتاجان بنی ہاشم ہمه درین داخل بودند واگر از مصارف ایشان باقی میماند بر دیگر فقرا ومساکین مقسوم می شد چنانچه در جمیع اوقاف ہمین حال ست وازین روایت خصوصیت وقف بر حضرت خاتون وذریت ایشان معلوم میشود علی ای حال ہرگاه وقف شد متولی آن حضرت ابوبکر خواہد بود بحکم ولایة الامر چنانچه ہمین معنی را حضرت ابوبکر خود فرموده اند قال ابوبکر انا ولی رسول الله صلی الله علیه وسلم وحضرت عمر نیز فرموده اند که انا ولی رسول الله صلی الله علیه وسلم وولی ابی بکر آرے اہلبیت نبوی

زمان آن

اختلاف مذاہب اربعه اہل سنت

علیهم السلام مصارف این وقف شده اند نه متولی فقط **سوال** منشی عاشق علی ملازم حکیم مهدی لکھنوی که بالفعل بسبب عتاب حاکم آنجا در فرخ آباد در سایه حمایت صاحبان عالیشان سکونت ورزیده است اختلاف در مسائل اصول دین فیما بین مجتهدین اربعه مذہب اہل سنت وجماعت در کدام کدام مسائل است با توجیہات ہریک ارشاد فرمایند اختلاف در اصول دین ہرگاه مجتهد اربعه را با خودہا درمیان است پس چرا یکے مر دیگرے را از خودہا بیگانه نمیدانند بلکه در ہر چہار مذہب حق دائر میفرمایند ہرگاه اختلاف در اصول دین مجتهدان اہل سنت وجماعت را باشد ہر چند در کمتر مسائل یافته میشود لیکن چون وجود اختلاف موجود شد پس اعتراضات اختلاف اصول دین که بر مذہب امامیه وارد میشود مرتفع گردید گو در انجا بسیار اختلاف واقع باشد لیکن شیعه اثنا عشریه زبان ما از اختلاف در اصول دین فیما بین مجتهدان اثنا عشریه بیگر یخته اند وہمین عدم اختلاف اصول دین را دلیل بر حقیت مذہب خود می آرند ومذاہب دیگر را از خود بیگانه میدانند ودر مذہب خود مشمول نمیسازند **جواب** که بہمان مجلس مرقوم گردیده وبمعائنه تحریر جواب سائل متحیر گشته مقر اینمعنی شد که مثل مولانا صاحب کسے عالم درین زمانه نیست علمای اہل سنت وجماعت در اصول ثلثه دین اختلافے ندارند مگر در بعض متفرعات اشبہه به اختلاف لفظی فیما بین اینہا واقع است وباین اختلاف سه فرقه شده اند اشعریه ماتریدیه وحنابله واصل اینست که علمای اہل سنت را حق تعالی دو چیز عطا فرموده یکے ذہن رسا که بسبب آن بغور سخن میرسند ومنجمد بر الفاظ نمیشوند دوم انصاف وقلت حسد که بسبب آن کلام ہر قائل را بر محمل نیک حمل مینمایند وحتی المقدور تکفیر وتضلیل نمیکنند مثلا ماتریدیه قائل شده اند به صفت ثامنه که آنرا تکوین میگویند وآن صفت را قدیم مے انگارند واشعریه صفت تکوین را اعتباری وانند ومیفهمند که از تعلقات قدرت واراده این صفت حادث میشود چنانچه تعلقات ہر صفات حادث اند اینهم حادث است پس کلام ماتریدیه را که قائل بقدم آن صفت اند حمل میکنند بر قدم مبدء آن که قدرت واراده اند وتضلیل وتکفیر نمینمایند وہمچنین است حال خلافیات دیگر که فیما بین این ہر سه گروه واقع است مثلا اشاعره وماتریدیه میگویند که کلام الله غیر مخلوق است ومراد ازان کلام نفسی است نه الفاظ زیراکه حدوث الفاظ که کیفیات اصوات غیر قاره اند بدیہی است وانکار بدیہی نتوانکرد وحنابله میگویند که الفاظ ہر چند کیفیات اصوات غیر قاره اند اما عدیم القرار بودن اینہا در وجود تلفظی است وانجا یعنی الفاظ را وجود لیست دیگر در متخیله سامعین وآن وجود بطریق

تجدد الامثال قرار در از دارد مثلاً گلستان شیخ سعدی را ہمان وجود توان گفت کہ از مدت ششصد و سی سال موجود است یعنی بہمین الفاظ منت مر خدا ئرا تا آخر او لاً در متخیلہ شیخ سعدی لباس وجود پوشید باز در متخیلہ سامعان دیگر وہلم جرا الی یومنا ہذا پس کلام لفظی آلٰہی را در علم آلٰہی مانند کلام نفسی قدیم گوئیم ہیچ انکار بدیہی لازم نمی آید بلکہ عموم نص کلام اللہ غیر مخلوق را از ظاہر صرف کردن و بر کلام نفسی محمول داشتن بعید از فہم است اشعریہ و ماتریدیہ دانستند کہ سخن حنابلہ راہ بدیہی دارد و ایشان را تکفیر و تضلیل نباید نمود و اشعریہ میگویند کہ حسن و قبح در افعال بمعنی ایجاب ثواب و عقاب ذاتی افعال نیست والا نسخ در شرع جائز نمیشد لان ما بالذات لا یختلف ولا یتخلف و ماتریدیہ میگویند کہ افعال را قبل از وجود شرع حکمے نیست از وجوب و حرمت چنانچہ معتزلہ میگویند اما در نفس فعل چیزے ہست کہ مقتضی وجوب است مثل نماز کہ مشتمل بر مناجات معبود است و چیزیست کہ مقتضی حرمت است مثل زنا کہ موجب اختلاط انساب است و از بسکہ شارع حکیم است حکم او جزافی نیست انچہ قابل وجوب است او را واجب ساختہ است و انچہ قابل حرمت است او را حرام ساختہ است آرے حسن و قبح بعضے افعال بعقول ناقصہ ما درک نمیشود باینجہت اشعریہ انکار حسن و قبح ذاتی افعال نمودہ اند تا عوام بعقول ناقصہ خود در میدان پر خطر جولان نکنند و از جادہ ایمان بیرون نروند و آلیہ اشار سیدنا و مولانا امیر المومنین علی بن ابی طالب کرم اللہ وجہہ حیث قال لو کان الدین بالرای لکان باطن الخف اولی بالمسح من ظاہرہ پس اشعریہ قائل تکفیر و تضلیل نیستند و ہمچنین جمہور متکلمین صفات حق تعالے را زائد بر ذات می شمارند و میگویند اثبات قدماء مستقلہ یعنی ذوات متعددہ کفر است و اثبات قدم یک ذات و تبعیت آن ذات قدم صفات آن ذات اصلا کفر نیست و علماء ماوراء النہر از اثبات قدماء متعددہ و توصیفات متعددہ احتراز کردہ صفات را لا عین ولا غیر دانستہ اند زیرا کہ اگر عین گوئیم نفی آنہا لازم مے آید مذہب معتزلہ و فلاسفہ میشود و اگر زائد گوئیم یعنی غیر پس طعن و تشنیع مخالفان باثبات قدماء متعددہ متوجہ میشود باینجہت نفی عینیت و غیریت کردند و جمہور متکلمین فہمیدند کہ مراد از نفی غیریت ایشان نفی غیریت مستقلہ است چنانچہ ما میگوئیم نہ انکار آن صفات و لہذا نفی عینیت ہم کردند حالانکہ نفی عینیت حقیقۃ و نفی غیریت حقیقۃ چیزے را از چیزے سفسطہ ظاہر است و ہمچنین علماء ماتریدیہ میگویند السعید قد یشقی والشقی قد یسعد و اشعریہ میگویند کہ السعید من سعد

فی بطن امہ والشقی من شقی فی بطن امہ ہر دو فریق غرض فریق دیگر فہمیدہ پس تکفیر و تضلیل زبان زد ساختہ اند زیرا کہ یک فرقہ انجام را نظر کردہ و فرقہ دیگر وسط را نیز اعتبار کردہ بہ تبدیل شقاوت و سعادت قائل شدہ و ہمچنین است حال اختلافے کہ در ایمان واقع است الایمان ہو التصدیق فقط والاقرار کاشف عن التصدیق او ہو التصدیق والاقرار والعمل بمعنے ان العمل من مکملاتہ جمہور محدثین از شافعیہ و مالکیہ و حنابلہ قائل باخیر شدہ اند و حنفیہ قائل باول و لہذا این فریق جزم میکنند بایمان خود و میگویند کہ انا مومن انشاء اللہ و حنفیہ میگویند انا مومن حقاً زیرا کہ در کمال ایمان کہ عمل است شبہہ است کہ ہست یا نیست و در نفس ایمان کہ تصدیق است ہیچ شبہہ نیست و علے ہذا القیاس و آنچہ اثنا عشریہ میگویند کہ در فرقہ ما اختلافے نیست در اصول دین و ہمچنین ہست حال ماتریدیہ و حال اشعریہ کہ فیما بین خودہا اختلاف دارند پس جاے فخر نیست مع ہذا فیما بین اثنا عشریہ نیز در بعض اصول اختلاف ہست و منہ القول بالبداء والمراجعۃ حتے انکرہ بعضہم و قول بحذف بسیارے از کلام اللہ کہ جمہور اثنا عشریہ بآن قائل اند و در کتاب اعتقادات صدوق ابن بابویہ را انکار برین قول بسیار ہست و بشدت نفی آن نمودہ و مثل قول بحجیت قیاس کہ ہبۃ اللہ اثنا عشریہ بآن قائل ہست و دیگران انکار آن مینمایند و بہمین جہت او را ثلث عشریہ لقب دادہ اند و باہم بسبب این اختلافات تکفیر و تضلیل نمیکنند چہ ابن بابویہ را بکمال تعظیم پیش آیند و ملقب بہ صدوق نمودہ اند فما ہو جوابکم فہو جوابنا فقط **سوالات مسٹر فریجر** کہ چہار سوال بجناب حضرت ممدوح فرستادہ در خط خود نوشتہ بود کہ جواب این سوالات موافق قرآن شریف ارقام سازند **سوال** نکاح دختر صغیرہ کردہ دادن مادر و پدر را جائز است یا نہ **جواب** این مسئلہ از چند آیات کلام اللہ مستخرج میشود آیۃ اول وانکحوا الایامی منکم والصالحین من عبادکم وامائکم طریق استخراجش اینکہ لفظ ایامی جمع ایم است در لغت عام صغیر و کبیر و مرد و زن را گویند و معنیش کسے است کہ جفت نداشتہ باشد اگر مرد است زن ندارد و اگر زن است شوہر ندارد پس معنی کلام اللہ چنین باشد کہ نکاح کردہ دہید مردان بے زن را و زنان بے شوہر را از زمرہ خود و چون لفظ ایم عام شد دختر صغیرہ نابالغ نیز دران داخل گشت و این طریق را موافق اصول درج فے العموم میگویند آیۃ دوم ویسئلونک عن الیتامی قل اصلاح لہم خیر یعنے سوال میکنند ترا از حال یتیمان کہ صغیر السن و بے پدر باشند و یتیم در آدمیان ہمان است کہ صغیر السن بے پدر باشد چنانچہ در جانوران آنست کہ صغیر السن